

Развіццё гарадоў у Познім сярэдневякоўі

Гісторыя Беларусі, VI клас

Пры вывучэнні тэмы "Развіццё гарадоў у Познім сярэдневякоўі" вучні завяршаюць фарміраваць сістэму ведаў пра беларускі горад у Сярэдневякоўі. У матэрыяле прапаноўваецца адзін з варыянтаў па засваенні тэмы з дапамогай розных дыдактычных сродкаў.

Мэта ўрока: стварыць умовы для выяўлення вучнямі асаблівасцяў развіцця гарадоў на беларускіх землях у Высокім і Познім сярэдневякоўі.

Задачы ўрока:

вучні павінны ведаць і разумець: паняцці: горад, торг, мястэчка, цэхі, магдэбургскае права, магистрат; асаблівасці развіцця беларускіх гарадоў у XIV—XV стст.; прычыны ўзнікнення і асаблівасці мястэчак; прычыны ўзрастання ролі рамяства і гандлю, уяўлення магдэбургскага права ў гарадах ВКЛ у Познім сярэдневякоўі.

Сродкі навучання: Гісторыя Беларусі са старажытных часоў да канца XV ст.: вучэб. дапам. для 6-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання : у 2 ч. Ч. 2 / пад рэд. Ю.М.Бохана. Мінск, 2016; Гісторыя Беларусі ў Сярэдня вякі: атлас : 6 клас. Мінск, 2014; Гісторыя Беларусі: другая палова XIII — першая палова XVI ст.: атлас: вучэб. дапам. для 7-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання. Мінск, 2015; карткі з заданнямі.

Тып урока: урок вывучэння новага матэрыялу.

План урока

- I. Арганізацыйны этап.
- II. Аперацыйна-пазнавальны этап.
 1. Рост гарадоў іх насельніцтва.
 2. Узростаўныя ролі рамяства і гандлю.
 3. Магдэбургскае права.
 4. Гістарычная роля гарадоў.
- III. Этап замацавання вывучанага матэрыялу.
- IV. Этап рэфлексіі.
- V. Этап інфармавання пра дамашняе заданне.

Ход урока

I. Арганізацыйны этап.

Настаўнік вітае вучняў і паведамляе, што на ўроку яны прадоўжаць вывучаць развіццё гарадоў на беларускіх землях. Каб вучні ўспомнілі, якія гарады існавалі на беларускіх землях, настаўнік прапаноўвае ім назваць іх і паказаць на карце "Гарады Вялікага Княства Літоўскага".

II. Аперацыйна-пазнавальны этап.

1. Рост гарадоў і іх насельніцтва.

Для актуалізацыі ведаў вучням задаюцца наступныя пытанні: "На якіх месцах узнікалі га-

МЕЛЕХАВА Таццяна Паўлаўна.

Нарадзілася ў в. Гнілец Драгічынскага раёна Брэсцкай вобласці. У 1987 г. закончыла гістарычны факультэт Магілёўскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя А.А.Куляшова. У 1988—1993 гг. працавала настаўніцай гісторыі ў в. Вялікі Бор Касцюковіцкага раёна Магілёўскай вобласці, у 1993—2015 гг. — настаўніцай гісторыі, грамадазнаўства і геаграфіі Вялікарапівенскага вучэбна-педагагічнага комплексу яслі-сад — базавая школа Касцюковіцкага раёна, у 2015—2019 гг. — педагогам дадатковай адукацыі Касцюковіцкага раённага цэнтра дзіцячай творчасці. Мае вышэйшую кваліфікацыйную катэгорыю. Аўтар 35 метадычных публікацый. Узнагароджана нагрудным знакам Міністэрства адукацыі "Выдатнік адукацыі".

рады?" (Адказ. На месцах крэпасцяў, племянных цэнтраў, на гандлёвых шляхах, каля пунктаў збору даніны.) "Успомніце, якія заняткі гарадскога насельніцтва Беларусі ў IX—XIII ст. былі галоўнымі?" (Адказ. Рамяство і гандаль.) "Якую функцыю адыгрывалі гарады?" (Адказ. Яны былі цэнтрамі рамяства і гандлю, абарончымі пунктамі, адміністрацыйнымі цэнтрамі, цэнтрамі культуры і рэлігіі.)

Заслухаўшы адказы, настаўнік называе тэму ўрока і фармулюе вучэбныя задачы: высветліць асаблівасці развіцця беларускіх гарадоў у Высокім і Познім сярэднявеку, вызначыць адрозненні беларускіх гарадоў ад гарадоў, што існавалі ў IX—XIII стст. Для яе вырашэння настаўнік прапануе вучням стварыць у спытках параўнальную табліцу "Развіццё беларускіх гарадоў" і па ходзе работы над новым матэрыялам запісаць у яе адпаведную інфармацыю.

Табліца

Крытэрыі для параўнання	Гарады IX—XIII стст.	Гарады XIV—XV стст.
Знешні выгляд		
Планіроўка		
Спецыяльнасці гарадскіх рамеснікаў і іх аб'яднанні		
Арганізацыя ўнутранага і знешняга гандлю		
Самакіраванне		

Настаўнік. У XV ст. у Беларусі пачаўся новы этап у развіцці гарадоў. Перша ўсё павялічылася іх колькасць. Вызначыце, па якіх прычынах гэта адбылося: прачытайце ў § 12 "Развіццё гарадоў", пункт "Рост гарадоў і іх насельніцтва" (с. 106 вучэбнага дапаможніка), назавіце асноўныя прычыны росту колькасці гарадоў на беларускіх землях у XV ст.

Вучні пералічваюць іх і робяць выснову, што асноўнай прычынай росту колькасці беларускіх гарадоў у XV ст. з'яўлялася пашырэнне ўнутранага і знешняга гандлю, у якім удзельнічалі не толькі феадалы, але і сяляне.

Каб пераканацца ў тым, што сапраўды адбываўся рост гарадоў, вучням прапануеца па карта-

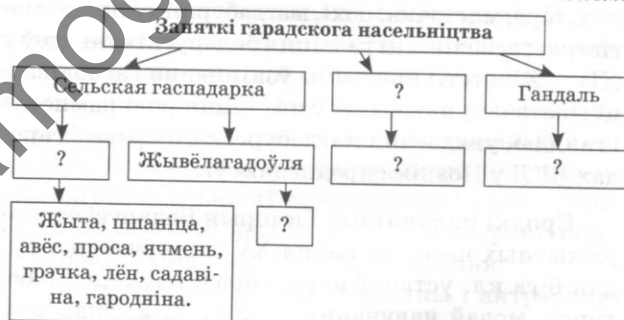
схеме "Гарады ВКЛ у XIV—XV стст." (с. 108 вучэбнага дапаможніка) назваць новыя населеныя пункты, якія ўтварыліся на тэрыторыі беларускіх зямель у XIV—XV стст. (Адказ. Мядзел, Абольцы, Свір, Крэва, Лебедзева, Лоск, Ліда, Любча, Мір, Выхай, Капыль, Бабруйск, Глуск, Друя, Дрыса, Гальшаны.)

Настаўнік. Вы ўбачылі, што на працягу некалькіх стагоддзяў на беларускіх землях вырасла колькасць гарадоў. Зараз мы вызначым асноўныя асаблівасці іх развіцця ў XV ст. Прачытайце п. 1 "Рост гарадоў і іх насельніцтва" (с. 106—109 вучэбнага дапаможніка), выкажыце заданні на картцы.

Картка 1

1. Вусна адкажыце на пытанні:
 - 1) Як змянілася гарадская планіроўка?
 - 2) За кошт каго фарміравалася насельніцтва гарадоў?
2. Складзіце схему "Склад гарадскога насельніцтва".
3. Дапоўніце схему "Заняткі гарадскога насельніцтва".

Схема

4. Знайдзіце на картасхеме "Гарады ВКЛ у XIV—XV стст." (с. 108 вучэбнага дапаможніка) найбольш зручныя, па геаграфічных умовах, гарады для гандлю.

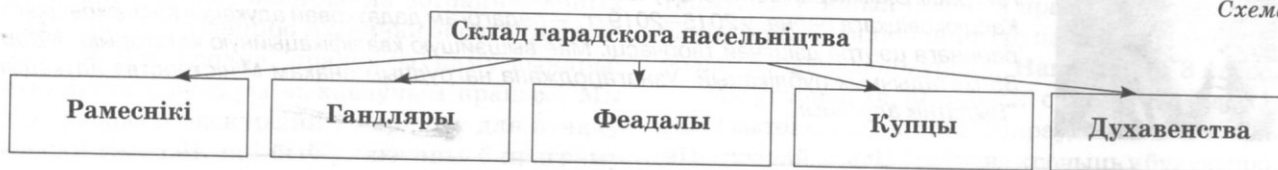
5. Устаўце прапушчаныя ў тэксце дату, словы і паняцці:

З канца ... ст. узніклі дробныя гарадскія паселішчы — Яны засноўваліся і дзяржавай, і станавіліся вялікія ... і ўзніклі каля панскіх двароў і Галоўная задача мястэчак — забеспячэнне дзейнасці

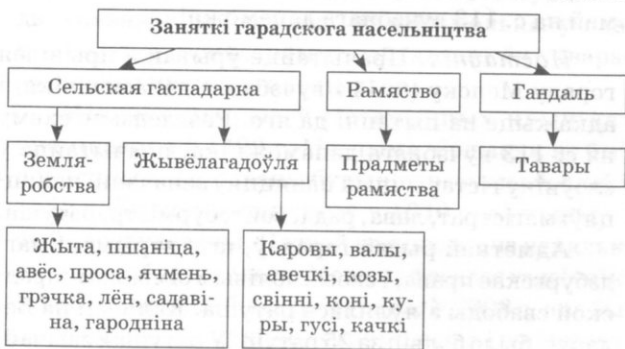
Знайдзіце ў атласе (с. 13) мястэчкі, якія ўзніклі на беларускіх землях у канцы XV ст.

Запоўненыя схемы павінны выглядаць так.

Схема

Схема

Настаўнік. Нам неабходна высветліць асаблівасці развіцця беларускіх гарадоў у Высокім і Познім сярэднявеку. Паглядзіце на параўнальную табліцу і назаўважце першае адрозненне. (Вучні павінны прыйсці да высновы, што адрознівалася найперш гарадская планіроўка: цэнтрам горада быў дзядзінец, а стала гандлёвая плошча. Рэзультат адпаведна запіс у параўнальнай табліцы.) Як вы лічыце, ці змянілася знешняе аблічча гарадоў у XV ст.?

Заслухаўшы адказы вучняў, настаўнік прапонуе ім разгледзець выявы Камянца (ч. 1, с. 121 вучэбнага дапаможніка), выяву Вільні (ч. 2, с. 107 вучэбнага дапаможніка).

Настаўнік арганізоўвае работу з ілюстрацыямі па пытаннях:

1. Чым адрозніваюцца Камянец і Вільня (памеры, умацаванні, будынкі)?

2. Як вы лічыце, колькі чалавек маглі стаць пражываць у гэтых гарадах? Чаму? (Пасля абмеркавання вучні павінны прыйсці да высновы аб тым, што адрозніваюцца і знешні выгляд, і колькасць насельніцтва, якое пражывала ў гарадах Беларусі ў розныя перыяды Сярэднявекі. Дадзеныя звесткі запісваюцца ў адпаведныя часткі параўнальнай табліцы, гл. с. 45.)

2. Узростанне ролі рамяства і гандлю.

Настаўнік. Успомніце, якія віды рамястваў былі найбольш развітыя ў беларускіх гарадах у IX—XIII стст.? Ці дзейнічалі цэхі? (Дадзеныя запісваюцца ў параўнальную табліцу.)

У XV ст. значнае рамяства ў беларускіх гарадах узрасла. Фактычна яго віды амаль не змяніліся, але сярод кавалёў, ювеліраў, ганчароў, шаўцоў, цесляроў з'явіліся больш вузкія спецыялісты. З кавалёў вылучыліся слесары, збройнікі, мечнікі і інш. Сярод шаўцоў існавалі майстры па пашыве розных відаў абутку. Як і раней, многія рамеснікі працягвалі працаваць на заказ ці на патрэбы феадальных двароў. Успомніце, хто займаўся вырабам прадукцыі ў рамесніцкіх майстэрнях? (Заслухоўваюцца адказы вучняў.)

З XV ст. у асобных гарадах ВКЛ пачалі стварацца аб'яднаныя рамеснікаў адной ці некалькіх блізкіх спецыяльнасцяў — цэхі. Такім чынам, што змянілася ў развіцці рамяства ў Познім сярэднявеку? (Адказ. З'явіліся больш вузкія рамесныя спецыяльнасці і цэхі. Дадзеныя запісваюцца ў параўнальную табліцу і схему.)

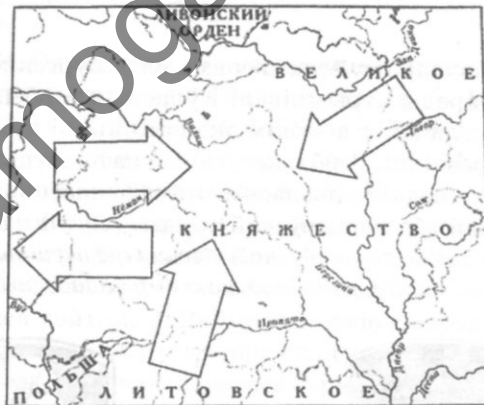
Свае вырабы рамеснікі прадавалі купцам. Яны гандлявалі як на ўнутраным, так і на знешнім рынку. Прачытайце апошні абзац на с. 110 вучэбнага дапаможніка і абзац на с. 111, выканаўшы заданні на картцы.

Картка 2

1. Вусна адкажыце на пытанне: "З якімі землямі гандлявалі беларускія гарады?"

2. З дапамогай тэксту і схемы на с. 111 вучэбнага дапаможніка вызначце, якія тавары прывозіліся на беларускія землі, а якія з іх вывозіліся.

3. У картасхему ў стрэлы ўпішыце назвы тавараў, якія ўвозіліся на тэрыторыю Беларусі з суседніх зямель і вывозіліся з яе.

4. Назавіце ўмовы, якія спрыялі больш хуткаму развіццю ўнутранага гандлю на беларускіх землях. (Заслухоўваюцца адказы вучняў.)

3. Магдэбургскае права.

Настаўнік. З мэтай упарадкавання гарадскога жыцця з канца XIV ст. дзяржава і феодальныя пачалі надаваць беларускім гарадам прывілеі на самакіраванне — магдэбургскае права. З дапамогай схемы "Магдэбургскае права" (с. 112 вучэбнага дапаможніка) высветліце, якія прывілеі давала гарадам магдэбургскае права. Першым з гарадоў ВКЛ яго атрымала Вільня — у 1387 г. Беларускія гарады права на самакіраванне атрымалі пазней. Разгледзьце карту "Гарады Вялікага Княства Літоўскага" (с. 20 атласа) і назавіце гарады на тэрыторыі Беларусі, якія атрымалі магдэбургскае права. Падпішыце іх на картасхеме і пазначце год калі гэта адбывалася.

Картка 2

Дадаткова настаўнік прапаноўвае папрацаваць з картай "Гарадское жыццё на беларускіх землях у XV — першай палове XVI ст." на с. 13 атласа "Гісторыя Беларусі: другая палова XIII — першая палова XVI ст." і дапоўніць картасхему назвамі іншых беларускіх гарадоў, што атрымалі магдэбургскае права ў XV ст.

У запоўненым стане картасхема можа выглядаць наступным чынам:

Настаўнік. Адначасова з магдэбургскім правам гарады атрымлівалі і ўласныя гербы. Гэта сведчыла аб іх высокім эканамічным і культурным развіцці. Герб прысутнічаў на пячатцы горада, чым падкрэслівалася яго незалежнасць ад княжацкай або каралеўскай улады. (Вучням дэманструецца выява герба, называецца год першай летапіснай згадкі горада і год, калі быў нададзены герб.)

Берасце
(1019 г., 1390 г.)

Віцебск
(947 г., 1597 г.)

Гародня
(1005 г.,
1565 г.)

Менск
(1067 г., 1591 г.)

Полацк
(862 г., 1498 г.)

Далей вучні працуюць з тэкстам на с. 114 і схемай на с. 113 вучэбнага дапаможніка.

Настаўнік. Прачытайце ўрывак з прывілея гораду Менску (с. 114 вучэбнага дапаможніка) і адкажыце на пытанні да яго. Разгледзьце схему на с. 113 вучэбнага дапаможніка, прачытайце ў слоўніку гістарычных паняццяў азначэнні паняццяў: магістрат, лава, рада, войт, бурмістр, ратуша.

Адметнай рысай гарадоў, што атрымалі магдэбургскае права, і своеасаблівым сімвалам гарадской свабоды з'яўлялася ратуша. Калісьці на Беларусі было больш за 25 ратуш. У ратушах звычайна размяшчаліся канцылярыя, гарадскі скарб і архіў, дзе захоўваліся прывілеі, нададзеныя гораду, кнігі рашэнняў пастаноў магістрата. Асноўным памяшканнем ратушы была магістрацкая зала. Спачатку ратушы былі драўлянымі. Аднак ніводная з такіх да нашага часу не захавалася. З XVI—XVII ст. сталі ўзводзіць мураваныя ратушы, якія часткова захаваліся ці былі адноўленыя.

Самая старажытная ратуша Беларусі — **Нясвіжская** (па ходзе расказу дэманструюцца выявы). Яна была пабудавана на гандлёвай плошчы ў канцы XVI ст., калі горад па прывілеі Стэфана Баторыя ў 1586 г. атрымаў магдэбургскае права. У гэты ж час будаваліся гандлёвыя рады, што прымыкалі да ратушы з трох бакоў. Выгляд сучаснага будынка ратушы значна адрозніваецца ад першапачатковага. Яе перабудавалі ў 1752 г., у 1836 г. змянілі наверхшыя вежы.

Будаўніцтва **Шклоўскай ратушы** вялося з 1770 па 1772 гг. Побач знаходзіліся гандлёвыя рады, паштовы дом, царква, манастыр, школа і іншыя будынкi. Ад ратушы ішлі дзве ліпавыя алеі. Адна вяла да суседняга Магілёва, другая — да замка князёў Чартарыйскіх.

Звярніце ўвагу на **Віцебскую ратушу**. У Віцебску было ўзведзена дзве ратушы. Першая, драўляная, пабудавана ў пачатку XVI ст. на гандлёвай плошчы Верхняга замка. У выніку паўстання гараджан супраць рэлігійнага прыгнёту ратуша была спалена. Пасля 1644 г. быў узведзены новы будынак ратушы. Яна была прамавугольнай, з высокім 4-схільным дахам, завяршалася 8-граннай вежай са шпілем.

Ратуша ў Чачэрску незвычайная: у яе не адна (як было прынята), а пяць вежаў. Пры гэтым будынак ратушы мураваны, а вежы — драўляныя. Яшчэ адна асаблівасць — змешванне класіцызму, гатычнага і нават усходняга стыляў. Ратуша была пабудавана па заказе графа Захара Рыгоравіча Чарнышова, якому расійская імператрыца Кацярына II падаравала горад у 1774 г.

Слонімскаю ратушу ўзвалі ў сярэдзіне XVIII ст. Але мясцовыя краязнаўцы лічаць, што датай бу-

даўніцтва трэба называць 1642 г. Гэта мураваны двухпавярховы будынак, прамавугольны ў плане. Разам з гаспадарчымі пабудовамі ён утварае замкнёны прамавугольны двор.

Мінская ратуша ў гістарычных крыніцах упамінаецца ў 1499 г. Магчыма, будынак яе быў драўляным. Мураваны будынак ратушы ўзвялі ў 1582 г. Ён моцна пацярпеў у 1640 г. ад пажару і быў перабудаваны. Пазней ратуша яшчэ некалькі разоў перабудоўвалася. Мела на фасадзе гадзіннік. У 1857 г. ратуша была разбурана. У 2003 г. яна была адноўлена па архіўных дакументах і чарцяжах.

У Мінску ў гістарычным цэнтры каля ратушы ўстаноўлена скульптура — воіт, які трымае ў руках ключ і грамату на наданне гораду магдэбургскага права. У войта ў руках — ключ ад горада і каралеўская грамата, а каля ног — план Мінска XVI ст. Аўтары кампазіцыі — Сяргей Аганаў і Сяргей Багласаў.

У 2000-х гг. была адноўлена **Магілёўская ратуша**. Яна дзейнічала амаль тры стагоддзі. У 1679—1681 гг. быў пабудаваны прамавугольны ў плане будынак. На наступны год пачалі будаваць вежу вышыняй 26 м, але яна абвалілася. У 1773 г. ратуша была значна перабудавана. Будынак ратушы быў знесены ў 1957 г. Адноўленая ратуша была адкрыта ў 2008 г.

Такім чынам, на прыкладзе будаўніцтва ратуш, як адміністрацыйных будынкаў, вы ўпэўніліся, што традыцыя гарадскога кіравання на беларускіх землях мае даўнія традыцыі.

4. Гістарычная роля гарадоў.

Настаўнік. Успомніце, якую ролю адыгрывалі гарады ў жыцці сярэднявечнага чалавека. Ці змяніліся яго функцыі? (*Заслухоўваюцца адказы.*)

III. Этап замацавання вучэбнага матэрыялу.

Настаўнік нагадвае вучням вучэбныя задачы і яны на падставе запоўненай параўнальнай табліцы робяць высновы.

Далей настаўнік прапаноўвае вучням самім паспрабаваць падвесці вынікі ўрока. Для гэтага ім неабходна звярнуць увагу на назву тэмы і план яе вывучэння, на вучэбную задачу, а таксама на запоўненую параўнальную табліцу і выканання на картках і ў сшытках заданні.

Настаўнік звяртаецца з наступнымі пытаннямі: 1. Якая тэма ўрока? 2. Якія пытанні ў ходзе яе вывучэння былі намі разгледжаны? 3. Якія заданні вы выконвалі на ўроку? 4. Над якімі паняццямі працавалі? 5. Што і якім чынам параўноўвалі? (*Заслухоўваюцца адказы.*)

Заданні для замацавання вучэбнага матэрыялу вучням раздаюцца на картках.

Картка 3

I. Суаднясіце паняцце і яго азначэнне. 1. Горад; 2. Пасад; 3. Торг; 4. Мастэчка; 5. Цэх; 6. Магістрат; 7. Магдэбургскае права.

а) дробнае гарадское паселішча; б) аб'яднанне рамеснікаў; в) орган гарадской улады; г) умацаванае паселішча; д) права на самакіраванне; е) неўмацаванае наваколле горада; ж) рынак. (*Адказ. 1г; 2е; 3ж; 4а; 5б; 6в; 7д.*)

II. Суаднясіце год атрымання гарадамі магдэбургскага права з назвай горада. 1. 1387 г.; 2. 1390 г.; 3. 1391 г.; 4. 1498 г.; 5. 1499 г.

а) Гародня; б) Менск; в) Вільня; г) Берасце; д) Полацк. (*Адказ. 1в; 2г; 3а; 4д; 5б.*)

III. Вызначыце з пераліку, што адносіцца да лаваў і што да рады. А. Лава — ____. Б. Рада — ____.

1. Ажыццяўляла збор падаткаў. 2. Узначальвалася войтам. 3. Займалася добраўпарадкаваннем горада. 4. Судзіла гараджан па крымінальных справах. 5. Узначальвалася бурмістрам. 6. Ажыццяўляла нагляд за рамеснікамі і гандлярамі. (*Адказ. А — 2, 4; Б — 1, 3, 5, 6.*)

IV. Выберыце сцвярджэнні, якія характарызуюць развіццё гарадоў ВКЛ у XV ст.

1. Новыя гарады ў ВКЛ сталі ўзнікаць вакол таргоў. 2. Цэнтрам гарадоў у ВКЛ з'яўлялася найбольш умацаванае месца — дзядзінец. 3. Насель-

Табліца

Развіццё беларускіх гарадоў

Крытэрыі для параўнання	Гарады IX—XIII стст.	Гарады XIV—XV стст.
Знешні выгляд	Драўляныя ўмацаванні, вузкія вуліцы, аднапавярховыя будынкi	Мураваныя ўмацаванні, больш шырокія вуліцы, будынкi ў некалькі паверхаў.
Планіроўка	Цэнтр — дзядзінец	Цэнтр — гандлёвая плошча.
Спецыяльнасці гарадскіх рамеснікаў і іх аб'яднанні	Кавальскае, ювелірнае, ганчарнае, гарбарнае, шавецкае, бандарнае рамёствы. Цэхаў не існавала.	Больш вузкія рамесныя спецыяльнасці (слесар, збрайнік, мечнік). Узніклі цэхі.
Арганізацыя ўнутранага і знешняга гандлю	Наяўнасць таргоў.	Рост колькасці таргоў, распаўсюджванне грашовай рэнты, дзейнасць корчмаў.
Самакіраванне	Права на самакіраванне не існавала.	Некаторыя гарады Беларусі атрымалі права на самакіраванне.

ніцтва гарадоў расло галоўным чынам за кошт сялян. 4. У XV ст. рамеснікі ў гарадах ВКЛ пачалі аб'ядноўвацца ў цэхі. 5. Большасць гарадоў ВКЛ да канца XV ст. атрымала магдэбургскае права. 6. Менск атрымаў права на самакіраванне ў канцы XIV ст. 7. Асноўнай задачай мястэчак быў збор падаткаў з насельніцтва воласці. (Адказ. 1, 3, 4.)

V. Суаднясіце выяву герба і горада, якому ён належаў.

1. 	А) Менск
2. 	Б) Полацк
3. 	В) Віцебск
4. 	Г) Берасце
5. 	Д) Гародня

(Адказ. 1Г; 2Д; 3А; 4Б; 5В.)

IV. Этап рэфлексіі.

Вучням задаюцца пытанні: Што новага па гісторыі развіцця гарадоў вы даведаліся на ўроку? Якія ўзніклі цяжкасці? Як вы ацэньваеце сваю работу на ўроку? Пра якія асаблівасці развіцця гарадоў вы жадаеце даведацца?

VI. Суаднясіце выяву ратушы, назву горада, дзе яна знаходзілася, і яе галоўную асаблівасць.

1. 	А) Менск	а) мела пяць вежаў
2. 	Б) Чачэрск	б) утварала замкнёны прамавугольны двор
3. 	В) Віцебск	в) самая старажытная ратуша Беларусі
4. 	Г) Слонім	г) ад ратушы вялі дзве ліпавыя алеі
5. 	Д) Магілёў	д) мела на фасадзе гадзіннік
6. 	Е) Нясвіж	е) дзейнічала амаль тры стагоддзі
7. 	Ж) Шклоў	ж) мела вежу са шпілем

(Адказ. 1Ев; 2Жг; 3Вж; 4Ба; 5Гб; 6Ад; 7Де.)

V. Этап інфармавання пра дамашняе заданне.

Прачытаць § 12 вучэбнага дапаможніка, адказаць на пытанні і заданні на с. 115.

